

Ambon door de ogen van een blinde VOC-dienaar

– Mariëtte van Selm –

Transparant 14.1 (februari 2003) 34-35

Recensie n.a.v. G.E. Rumphius, *De Ambonse eilanden onder de VOC zoals opgetekend in 'De Ambonse Landbeschrijving'*. Bezorgd door Chris van Fraassen en Hans Straver (Utrecht: LSEM, 2002), 254 blz., € 27,50.

[34] *Terlepas dari mulut buaja, masuk ke mulut harimau* – ben je verlost uit de bak van de krokodil, beland je in de muil van de tijger – is een Maleise uitdrukking die uiterst kernachtig de lotgevallen van de bevolking van de Ambonse eilanden (Midden-Molukken) gedurende de zestiende en zeventiende eeuw weergeeft. Hoofden en bevolking zochten hun weg tussen Javaanse en Makassarse handelaren, Portugezen, machthebbers van Ternate (Noord-Molukken), Engelsen en, *last but not least*, de VOC.

Centraal in alle verwickelingen stond de teelt van en handel in kruidnagelen, een van oorsprong uitsluitend in de Noord-Molukken verbouwde specerij die in de loop van de zestiende eeuw ook in de Midden-Molukken geïntroduceerd werd. Nadat in een harde militaire campagne, bekend geworden als de Ambonse Oorlog (1651-1656), de kruidnagelcultuur in de Noord-Molukken was uitgeroeid en de monopoliepositie van de VOC voor langere tijd was veiliggesteld, werd op Ambon opdracht gegeven voor het vervaardigen van een beschrijving van de Midden-Molukse eilanden. Deze moest dienen om zittende en toekomstige 'dienaren' van de VOC voor hun bestuurswerk nuttige achtergrondinformatie over het gebied te verschaffen.

De opdracht belandde bij Rumphius (1627-1702), te Wolfarsheim (Hessen) geboren als Georg Everhard Rumpf en sedert 1654 in dienst van de VOC werkzaam op Ambon. Hij wijdde zich, hoewel hij sinds 1670 blind was, tussen 1672 en 1678 aan het samenstellen van wat twee documenten zouden worden: de *Ambonse Landbeschrijving* en de *Ambonse Historie*. Oorspronkelijk was de *Landbeschrijving* door Rumphius bedoeld als inleiding op de *Ambonse Historie*, maar dat geschrift opent met een geheel herschreven versie van de laatste (historische) hoofdstukken uit de *Landbeschrijving*.

De waarde van de *Landbeschrijving* ligt in de eerste veertien hoofdstukken: Rumphius' beschrijving van landschappen, ligging van nederzettingen, opmerkelijke natuurverschijnselen, verschillende bevolkingsgroepen, etnografische bijzonderheden, en lokale en regionale maatschappelijke verhoudingen. In opdracht van het Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers (Utrecht) verzorgden Chris van Fraassen en Hans Straver een nieuwe uitgave van dit gedeelte van de *Ambonse Landbeschrijving*.

Het gaat daarbij om méér dan een 'simpele' heruitgave van een oud manuscript. De *Landbeschrijving* was niet bedoeld voor publicatie, maar bestemd om te dienen als 'werkdocument' voor VOC-beambten. Afschriften van de beschrijving zijn derhalve in de loop van de tijd door zowel Rumphius zelf als anderen bijgewerkt en aangevuld, ten koste van de consistentie en opbouw van de tekst. Van Fraassen en Straver hebben op basis van verschillende versies van het manuscript een zo com-[35]pleet mogelijke tekst vastgesteld. Deze hebben zij vervolgens, om het manuscript voor een breder publiek toegankelijk te maken, naar modern Nederlands vertaald. Ook is Rumphius' tekst door hen voorzien van tussenkopjes en van verklarende noten in de kantlijn.

In achttien zogenaamde ‘kaderteksten’ die over het boek verspreid zijn, bieden Van Fraassen en Straver de lezer achtergrondinformatie die zij voor een goed begrip van Rumphius’ tekst van belang achten. Zo komen kernbegrippen uit de Molukse samenleving en geschiedenis – *ulisiwa* en *ulilima, pela, kakehan* – aan de orde, wordt in kort bestek de (voor)geschiedenis van de kruidnagelteelt en -handel geschetst, en wordt aandacht besteed aan (de geschiedenis van) sociale en bestuurlijke structuren.

De kaderteksten zijn zowel beschrijvend als, waar het gaat om de consequenties van VOC-ingrijpen of gebrek daaraan, analytisch van aard. Wie in korte tijd een goede basiskennis over de zeventiende-eeuwse Ambonse eilanden wil opdoen, heeft veel aan deze kaderteksten. De kadertekst over spelling en uitspraak van het Maleis en de verschillende lokale Ambonse talen (blz. 36) kan daarbij worden overgeslagen. In de inleiding had deze toelichting op tekstweergave en standaardisatie niet misstaan; temidden van de op toelichting van de inhoud van Rumphius’ tekst gerichte kaderteksten is deze op vonn gerichte tekst een vreemde eend in de bijt.

Speciaal voor deze uitgave werden, op basis van aanwijzingen in Rumphius’ tekst, topografische kaarten vervaardigd waarop zowel de door Rumphius’ beschreven topografie rond het jaar 1675 als de door hem als ‘vroeger’ genoemde ligging van dorpen is weergegeven. Daarnaast werd geput uit de rijkdom aan prenten in *Oud en Nieuw Oost-Indiën* (1724-1726) van ds. François Valentijn – die zich bij zijn beschrijving van de Ambonse eilanden voor een zeer groot deel op de geschriften van Rumphius baseerde – en uit inkttekeningen die door Hans Straver werden aangetroffen bij een te Brussel bewaard manuscript over de Ambonse Oorlog (1658) van Livinius Bor.

Een verklarende woordenlijst, registers van plaats- en persoonsnamen, een lijst van gouverneurs van Ambon en een korte literatuuropgave maken het boek af. Het boek is ruim opgezet en zeer mooi uitgevoerd. Het is jammer dat slordigheden als “zeventiende geschiedenis” (zeventiende-eeuwse geschiedenis, blz. 9) en “titelatuur” (titulatuur, blz. 98) tijdens de drukproefcorrectie aan de aandacht zijn ontsnapt, en dat een lijst van afbeeldingen ontbreekt. Niettemin vormt dit boek een aanwinst voor hen die, uit persoonlijke of professionele betrokkenheid, in de geschiedenis van de Molukken geïnteresseerd zijn.